

СЕКЦІЯ 1 ЕКОНОМІЧНА ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ДУМКИ

УДК 330.112.1

Дорошенко А.П.
*кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри економічної теорії та економічних досліджень
Полтавської державної аграрної академії*

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ЦІНОВОЇ ЕЛАСТИЧНОСТІ ПОПИТУ

АНОТАЦІЯ

У статті досліджено теоретичні аспекти еластичності попиту та визначено значення різних варіантів еластичності для учасників ринкових відносин. Охарактеризовано цінову еластичність попиту на основі різних коефіцієнтів еластичності. Запропоновано напрями та перспективи використання значення показника еластичності для управління діяльністю підприємства з метою максимізації прибутку підприємства та оптимізації обсягів реалізації продукції.

Ключові слова: попит, еластичність, реакція, ціна, пропозиція, виручка, економіка.

АННОТАЦИЯ

В статье исследованы теоретические аспекты эластичности спроса и определено значение различных вариантов эластичности для участников рыночных отношений. Охарактеризована ценовая эластичность спроса на основе различных коэффициентов эластичности. Предложены направления и перспективы использования значения показателя эластичности для управления деятельностью предприятия с целью максимизации прибыли предприятия и объемов реализации продукции.

Ключевые слова: спрос, эластичность, реакция, цена, предложение, выручка, экономика.

ANNOTATION

The article is devoted to research of theoretical aspects of demand elasticity. The importance of different types of the elasticity for participants of the market relations is specified. The price elasticity of the demand is characterized on the basis of different elasticity indices. The directions and perspectives of use of the index of elasticity in business management are suggested for maximizing the business profit and optimization of the sales amount.

Key words: demand, elasticity, reaction, price, proposition, proceeds, economy.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. В останні роки можемо спостерігати зниження попиту з боку населення на товари та послуги, що, своєю чергою, негативно впливає на обсяги виробництва та зайнятості. Процес економічного зростання національної економіки тісно пов'язаний із пошуком шляхів стимулювання споживчого попиту на товари та послуги. Відповідно, такий пошук важливий передусім для товаровиробників, що дасть їм змогу підвищити як натуральні обсяги реалізації, так і обсяги грошової виручки за продукцію. У зв'язку із цим слід звернути увагу на залежність зміни обсягу попиту від низки чинників (у першу чергу ціни), що, на нашу думку, може допомогти сформулювати ефективну цінову політику суб'єктам госпо-

дарської діяльності та стане одним з елементів майбутнього економічного зростання. Оцінка цінової еластичності може слугувати критерієм прийняття ефективних управлінських рішень, що дасть змогу оптимально поєднати завдання зі зростання обсягів реалізації та забезпечення максимальної прибутковості суб'єктів господарювання у сучасних умовах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор. Проблемі оцінки еластичності попиту і зокрема цінової еластичності присвячено значну кількість праць вітчизняних та зарубіжних науковців. Так, значний внесок у питання розкриття сутності еластичності, її видів та принципів формування зробили відомі закордонні вчені-економісти А. Сміт, Д. Рікардо, А. Маршалл, Дж. Кейнс, М. Фрідман, П. Самуельсон, М. Туган-Барановський та ін. Крім того, значна увага питанням як загальних принципів функціонування економічних систем, так і особливостей реагування попиту на змінюване середовище досліджували П.М. Макаренко, С.В. Мочерний, В.Г. Федоренко, Г.Н. Климко, В.Д. Базилевич та ін. Водночас, усвідомлюючи значний рівень актуальності досліджуваного питання, слід відзначити, що окремі його складники залишаються дискусійними та потребують подальшого наукового пошуку для вдосконалення формування принципів збутової політики суб'єктів господарювання.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Відповідно до означеної актуальності піднятого питання, у процесі дослідження були поставлені цілі та завдання з визначення як самої сутності еластичності, так і характеристики цінової еластичності. Водночас значну увагу приділено оцінці параметрів, що визначають рівень цінової еластичності, та визначено основні заходи товаровиробників за різних варіантів реакції попиту на змінювані умови (ціни) для забезпечення ефективної збутової політики.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Попит населення має схильність змінюватися відповідно до умов ринкового середовища. Оскільки попит (і його позитивна

динаміка) є важливим чинником стимулювання економічного зростання, то, відповідно, наявність інструментів та можливостей його прогнозування може бути важливим мікроекономічним механізмом регулювання вітчизняної економіки. З позиції вітчизняної економічної теорії виділяють дві базові групи факторів, що впливають на попит: цінові та нецінові. Вплив цінових чинників пов'язаний із реагуванням попиту на зміну ціни товару, а нецінові чинники зумовлені факторами, які за незмінної ціни товарів зумовлюють зміну попиту: сезонністю, модою, рекламою, очікуваннями споживачів щодо майбутніх цін на товари, зміною чисельності споживачів, доходами споживачів та ін. Економічна теорія змінюваність (реакцію) попиту характеризує поняттям еластичності E_d (Elastic Demand), а її вимір (оцінка числових параметрів змінюваності) дає змогу прогнозувати та оцінювати реакцію ринкового попиту на зміну елементів середовища (цін, доходів чи інших параметрів).

Відповідно до груп чинників, що впливають на попит та його зміну, економічна думка виокремлює три види еластичності: еластичність за ціною (реакція попиту на товар А за зміни ціни товару А), еластичність за доходом (реакція попиту на товар А за зміни доходів населення) та перехресна еластичність (реакція попиту на товар А за зміни ціни на товар Б).

Еластичність за ціною характеризує найбільш очевидну та зрозумілу реакцію попиту на зміну ціни товару і в загальному вигляді залежність між ціною та попитом ілюструють закон попиту та крива попиту, яка водночас може слугувати і графічним зображення рівня еластичності (реакції) попиту на зміну ціни. На різних відрізках кривої попиту її кут нахилу дає змогу ілюструвати і різну реакцію попиту: на вертикальному відрізку еластичність наближена до нуля (за зміни ціни попит не змінюється), на горизонтальному – еластичність є абсолютною (попит набуває значення лише за конкретного рівня цін), решта відрізків характеризують проміжні варіанти еластичності (для конкретних видів продукції дана крива може набувати різних графічних форм, що дає змогу говорити про схильність попиту на конкретні види продукції до тієї чи іншої реакції). Водночас слід зауважити, що в реальному житті попит навіть на один і той же товар не завжди змінюється за коливання цін а його фактична реакція пов'язана з низкою умов, що дають змогу виділити різні рівні еластичності попиту за ціною.

До основних чинників, що визначають ступінь реагування попиту, належать: важливість та необхідність товару для споживача, частка витрат на споживання конкретного товару у загальних витратах споживача, смаки та вподобання споживача, наявність можливостей замінити споживчі властивості товару за рахунок альтернативних джерел. Слід також зазначити, що рівень еластичності (реагування) також зу-

мовлений і тривалістю періоду, протягом якого оцінюється еластичність. Так, для короткострокового періоду попит на переважну більшість продукції буде нееластичним (споживачі не встигнуть ефективно відреагувати та замінити товар у своєму споживанні), а для довгострокового періоду попит буде еластичним навіть для тих товарів, що ми відносимо до предметів першої чи крайньої необхідності (споживачі зможуть адаптуватися до нових умов та знайти альтернативу дорогому споживанню за рахунок інших товарів).

У загальному вигляді коефіцієнт еластичності за ціною розраховується як співвідношення зміни попиту, вираженої у відсотках, до зміни ціни, що також виражена через відсотковий показник. Залежно від отриманого результату формулюється висновок про еластичність попиту, що є основою прийняття рішень товаровиробниками щодо доцільності маніпулювання процесами ціноутворення.

У разі значення коефіцієнта еластичності на нульовому рівні (або наближеного до нульового) формулюється висновок про відсутність реакції попиту на зміну ціни (під час зростання чи зниження цін попит або не змінюється взагалі, або його зміна є неістотною). Така реакція попиту може бути зумовлена тим, що: товар є важливим для споживача і він не збирається відмовлятися від споживання за будь-яких (умовно) цін (товар життєвої необхідності); витрати на товар є незначними, відповідно, зростання його вартості не впливає (впливає неістотно) на загальний рівень витрат споживача; споживач не має альтернативи і змушений споживати твар за вищої ціни (за наявності монопольного виробника чи постачальника). За таких умов, збільшуючи рівень цін, товаровиробники мають змогу максимізувати загальну виручку та, відповідно, прибуток за незмінних обсягів виробництва чи реалізації.

Коли значення коефіцієнта еластичності знаходиться у межах від нуля до одиниці, робиться висновок про нееластичний попит за ціною (з наближенням значення до показника одиниці рівень еластичності буде зростати). Такі випадки зумовлюють ситуацію, коли населення реагує на зміну ціни, проте така реакція у відносному вираженні є меншою, ніж відносна зміна ціни. За таких умов товаровиробники, підвищуючи ціни, мають змогу збільшити загальний обсяг виручки та прибутку. Нееластичний попит також пов'язаний із відношенням споживачів до товарів (за критерієм важливості) та здатністю замінити споживні властивості пропонованої продукції.

Одинично еластичний попит характеризує випадок, за якого темпи зміни ціни та попиту є майже тотожними, а отже, зміна цінової політики не призводить до зміни загальної виручки товаровиробників (утрати від зменшення ціни компенсуються додатковим зростанням обсягів виробництва, і навпаки). Такий випадок зде-

Таблиця 1

Характеристика попиту з різними значеннями еластичності

Значення Ed	Визначення еластичності попиту		Реакція покупців	
	якісне	кількісне	у разі зниження ціни	у разі збільшення ціни
$Ed = \infty$	Абсолютно еластичний	Будь-яка зміна ціни товару викликає майже 100% зміну попиту	Попит знижується до нульового рівня	Попит знижується до нульового рівня (через відсутність пропозиції за такою ціною)
$Ed > 1$	Еластичний	Відсоткова зміна кількості товару перевищує відсоткову зміну ціни	Значно збільшують обсяг закупівель. Попит збільшується швидше за зниження ціни	Значно знижують обсяг закупівель. Попит знижується швидше у разі збільшення ціни
$Ed = 1$	Одинична еластичність	Відсоткова зміна кількості товару дорівнює відсотковій зміні ціни	Збільшення попиту прямо пропорційно зниженню ціни	Зниження попиту прямо пропорційно збільшенню ціни
$Ed < 1$	Нееластичний	Відсоткова зміна кількості товару менше відсоткової зміні ціни	Попит зростає повільніше, ніж знижується ціна	Попит знижується повільніше, ніж зростає ціна
$Ed = 0$	Абсолютно нееластичний	Зміна ціни товару не призводить до зміни попиту на нього	Попит не змінюється	Попит не змінюється

більшого є типовим для процесів зміни попиту з еластичного на нееластичний, чи навпаки, що відбувається в результаті змінюваності умов ринкового середовища або поступового насичення ринку відповідними товарами чи послугами.

Частина випадків реакції попиту на зміну ціни характеризується категорією еластичного попиту (за переважаючих темпів зміни попиту відносно темпів зміни ціни). Таким чином, під час зростання ціни населення знижує споживання більшими темпами, і водночас зниження цін призводить до вищих темпів зростання споживання. Така ситуація є характерною для товарів, які не становлять значної необхідності для споживача і він відмовляється від їх споживання в першу чергу, або коли споживач має швидку (дешевшу) заміну для споживчих властивостей пропонованої продукції. За таких умов зниження рівня цін стимулює споживання та призводить до зростання загальної виручки товаровиробника. Хоча при цьому слід не забувати про поняття прибутковості та покриття ціною сукупних витрат виробництва одиниці продукції. Водночас слід пам'ятати, що зростання рівня споживання навіть в умовах зниження цін не може тривати довго, оскільки в подальшому за рахунок насичення ринку продукцією та задоволення більшості потреб споживачів у ній попит знизиться та перетвориться з еластичного на одинично еластичний, а потім і на нееластичний.

Абсолютно еластичний попит пов'язаний із реакцією попиту на продукцію однієї фірми в умовах досконалого конкурентного середовища. За таких умов зниження або підвищення ціни знижує попит до нульового рівня. За високої ціни споживачі починають купувати продукцію (яка на ринку досконалої конкуренції є стандартизованою) у конкурентів, що продовжують реалізовувати продукцію за попередніми цінами, водночас за низької ціни товаровиробники відмовляються від пропозиції

продукції, оскільки в умовах досконалої конкуренції ціни і так знаходяться на межі мінімальної прибутковості, а зниження цін призводить до появи збитків, що недоцільно для діяльності в довгостроковому періоді.

У загальному вигляді реакцію покупців та її наслідки за зростання/зниження цін для товарів із різним рівнем цінової еластичності ілюструє табл. 1 [1].

Також слід відзначити, що в процесі вибору цінової політики товаровиробники завжди повинні знаходити об'єктивний компроміс між обсягами реалізації продукції та рівнем цін.

Висновки з цього дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Таким чином, у сучасних умовах уміння ефективно оцінювати та прогнозувати майбутні зміни ринкової кон'юнктури є важливим механізмом забезпечення ефективності господарської діяльності. Враховуючи все вищезазначене, слід зауважити, що в реальній економічній системі реакція споживачів не є прямолінійною та не завжди збігається з теоретичними принципами, а отже, очікування товаровиробників щодо майбутніх змін обсягу реалізації та виручки можуть бути нереалізованими. Слід відзначити, що в реальному секторі економіки недостатньо поширеною є практика оцінки еластичності попиту та, як наслідок, недостатньо дієвих та точних інструментів для її оцінки, що також указує на необхідність подальшого дослідження означеної проблеми.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Політична економія: підручник / В.Г. Федоренко, О.М. Діденко, М.М. Руженський, О.Ф. Іткін; за наук. ред. доктора економ. наук, проф. В.Г. Федоренка. К.: Алерта, 2008. 487 с.
2. Макроекономіка: підручник / В.Д. Базилевич, К.С. Базилевич, Л.О. Баластрик. К.: Знання, 2004. 851 с.
3. Дорошенко А.П. Еластичність попиту та її значення для учасників ринкових відносин. Інноваційний потенціал

- та правове забезпечення соціально-економічного розвитку України: виклик глобального світу: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (Полтава, 19-20 квітня 2017 р.): у 3-х т. Т. 1. К.: Університет «Україна».
4. Економічна теорія: політекономічний контекст: навч. посіб. / П.М. Макаренко, Л.Ю. Мельник, А.П. Макаренко, Л.Л. Мельник. Полтава: РВВ ПДАА, 2010. 211 с.
 5. Климко Г.Н. Основи економічної теорії: політекономічний аспект: підруч. для студ. екон. спец. вищ. закл.; 2-е вид., перероб. і доп. К.: Вища школа, 1999. 743 с.
 6. Мочерний С.В., Скотний В.Г. Основи економічної теорії: підручник. Львів: Новий світ-2000, 2006. 600 с.
 3. Doroshenko, A. P. (2017) "Elasticity of demand and its importance for participants in market relations" Materialy mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii Mizhnarodna naukovo-praktychna konferentsia «Innovatsijnyj potentsial ta pravove zabezpechennia sotsial'no-ekonomichnoho rozvytku Ukrainy: vyklyk hlobal'noho svitu» [International scientific and practical conference "Innovative potential and legal support of socio-economic development of Ukraine: the challenge of global peace"], Poltavs'ka derzhavna ahrarna akademiia, Poltava, Ukraine, pp. 37-51.
 4. Makarenko, P. M., Mel'nyk, L. Yu., Makarenko, A. P. and Mel'nyk, L. L. (2010) Ekonomichna teoriia – polit ekonomichnyj kontekst [Economic theory – flight economic context], Vyscha shkola, Kyiv, Ukraine.
 5. Klymko, H. N. and Nesterenko, V. P. (1999) Osnovy ekonomichnoi teorii: politekonomichnyj aspekt [Fundamentals of Economic Theory: polytechnical Aspect], Vyscha shkola, Kyiv, Ukraine.
 6. Mochernyj, S.V. and Skotnyj, V. H. (2006), Osnovy ekonomichnoi teorii [Foundations of economic theory], Novyj svit-2000, L'viv, Ukraine.

REFERENCES:

1. Fedorenko, V. H., Didenko, O. M., Ruzhens'kyj, M. M. and Itkin, O. F. (2008), Politychna ekonomiiia [Political Economy], Alerta, Kyiv, Ukraine.
2. Bazylevych, V. D., Bazylevych, K. S. and Balastryk, L. O. (2004), Makroekonomika [Macroeconomics], Znannia, Kyiv, Ukraine.

Doroshenko A.P.

*Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Senior Lecturer at Department of Economic Theory and Economic Research,
Poltava State Agrarian Academy*

THEORETICAL ASPECTS OF PRICE ELASTICITY OF DEMAND

The current state of economic development of the country forces to look for methods and vehicles of demand stimulation in the market of goods and services. One of these vehicles is the formation of sale policy by subjects of the economy considering the level of demand elasticity, especially price elasticity. In general, the concept of elasticity characterizes the degree of increase in population demand depending on the change of external factors. The most evident demand reaction is caused by the growth of goods' cost. This is the index of price elasticity.

Although the cost is an important factor in the demand the population may (or may not) react in different ways on several occasions. Existence or absence of response is caused by a set of factors. Thus, the degree of reaction depends on the importance of the good for the consumer, opportunity to replace the good in consumption, the amount of consumption and its cost.

If there is no reaction to the cost change, we come to the conclusion that the demand is non-elastic. In this situation, producers should increase prices in order to get more profits.

If the reaction of the population to the cost change in relative terms exceeds the cost change, we come to the conclusion that the demand is elastic. In this situation, the producers should decrease prices and increase the sales amount at the same time. Besides, the producers should take into account the concept of selling without loss and gradual satiation of the market by goods as a result of prices reduction and increase in the amount of consumption. Unitary elastic demand characterizes the cases, in which the degree of reaction on the prices' change is identical to change in the same prices. So the change of price policy causes only the proportional change of the demand and doesn't influence on the growth or fall of producers' profit.

Thus, the price elasticity estimation can be an important means of correcting the sale policy of business and an element of stimulation of the population's demand for goods and services.